

*Evdochia SOROCEANU,
Diana NICOGLO*

TRADIȚIILE ALIMENTARE ALE GĂGĂUZILOR: ISTORIOGRAFIA PROBLEMEI*

CZU:392.8(=512.165)

<https://doi.org/10.52603/rec.2025.37.07>

Rezumat

Tradițiile alimentare ale găgăuzilor: istoriografia problemei

În articolul de față autoarele prezintă analiza istoriografică a publicațiilor științifice, consacrate tradițiilor alimentare ale găgăuzilor. Datele lucrării sunt sistematizate în corespundere cu principiul cronologic și repartizate în trei grupuri: publicațiile din a doua jumătate a sec. al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX, studiile din a doua jumătate a sec. XX și cercetările din ultimul deceniu al sec. al XX-lea – începutul sec. XXI. Autoarele ajung la concluzia că studiile și articolele publicate în secolul al XIX-lea – prima jumătate a sec. XX erau în cea mai mare parte fragmentare, cu excepția celor elaborate de V. Moșkov. Cea mai mare atenție acestei tematici este acordată la sfârșitul secolului XX (M. Marunevici). Într-un șir de lucrări se încearcă elucidarea elementelor specifice tipurilor arhaice de mâncare, studierea genezei bucatelor tradiționale, folosirea lor ritualică (M. Marunevici, S. Curoglo, D. Nicoglo). Cercetările de la începutul sec. XXI se deosebesc printr-o abordare complexă și reprezintă investigații interdisciplinare, la baza cărora stă un bogat material factologic, colectat de autoare în satele găgăuze din Republica Moldova. Analiza istoriografică a lucrărilor permite constatarea faptului că au fost utilizate două procedee metodologice: abordarea din perspectiva istorico-etnografică a bucatelor tradiționale (D. Nicoglo) și etnolingvistică (E. Soroceanu). În articolele și monografia publicate de E. Soroceanu, pentru prima dată în găgăuzologie se studiază semantica, simbolistica și terminologia pâinii și a produselor de panificație.

Cuvinte-cheie: găgăuzi, istoriografie, terminologie, tradiții de alimentație, abordare etnolingvistică.

Резюме

Традиции питания гагаузов: историография проблемы

В данной статье представлен историографический анализ научных публикаций, посвященных традициям питания гагаузов. Данные работы систематизированы в соответствии с хронологическим принципом и распределены по трем группам: труды второй половины XIX – первой половины XX в., публикации второй половины XX в. и работы последнего десятилетия XX – начала XXI в. Авторы приходят к выводу о том, что изданные в течение XIX – первой половины XX в. очерки, статьи, носили фрагментарный характер, за исключением очерков В. Мошкова. Наиболее пристальное внимание данной теме уделяется в конце XX в. (М. Маруневич). В ряде работ представлена попытка выявления специфических

элементов архаичных видов пищи, изучения генезиса традиционных блюд, их обрядовое употребление (М. Маруневич, С. Курогло, Д. Никогло). Исследования начала XXI в. отличаются комплексным подходом и представляют собой междисциплинарные изыскания, в основу которых положен богатый фактологический материал, собранный авторами в гагаузских селах Республики Молдова. Историографический анализ работ позволяет констатировать наличие двух методологических подходов: историко-этнографического освещения традиционной пищи (Д. Никогло) и этнолингвистического (Е. Сорочяну). В статьях и монографии Е. С. Сорочяну впервые в гагаузоведении исследуются семантика, символика и терминология хлеба и мучных изделий.

Ключевые слова: гагаузы, историография, терминология, традиции питания, этнолингвистический подход.

Summary

Gagauz Food Traditions: Historiography of the Problem

This article presents a historiographical analysis of scholarly publications dedicated to the food traditions of the Gagauz people. These works are systematized according to a chronological principle and divided into three groups: studies from the second half of the 19th century to the first half of the 20th century, publications from the second half of the 20th century, and works from the last decade of the 20th to the early 21st century. The authors conclude that the essays and articles published between the 19th century and the first half of the 20th century were largely fragmentary, with the exception of the essays by V. Moshkov. The most thorough attention to this topic appears at the end of the 20th century (M. Marunevich). A number of studies attempt to identify specific elements of archaic food types, explore the origins of traditional dishes, and examine their ritual use (M. Marunevich, S. Kuroglou, D. Nicoglo). Research from the early 21st century is marked by a comprehensive approach and represents interdisciplinary studies based on rich factual material collected by the authors in Gagauz villages of the Republic of Moldova. The historiographical analysis reveals the presence of two methodological approaches: the historical-ethnographic perspective on traditional food (D. Nicoglo) and the ethnolinguistic approach (E. Soroceanu). In the articles and monograph by E. Soroceanu, the semantics, symbolism, and terminology of bread and flour-based products are studied for the first time in Gagauz studies.

Key words: Gagauz, historiography, terminology, food traditions, ethnolinguistic approach.

Investigații etnografice consacrate tradițiilor alimentare ale găgăuzilor care locuiesc pe teritoriul actual al Republicii Moldova (regiunea istorică Basarabia de Sud) s-au realizat pe parcursul a 150 de ani. Aceste cercetări pot fi împărțite în trei grupuri, conform principiului cronologic. La primul grup se referă publicațiile din a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului XX, la al doilea – studiile din a doua jumătate a secolului XX și la al treilea – cercetările din ultimul deceniu al secolului XX – începutul secolului XXI.

Lucrările publicate în secolul al XIX-lea conțin informații despre particularitățile naturale și geografice ale climei regionale, ocupațiile gospodărești ale populației, printre care se numărau și găgăuzii. Informațiile despre tradițiile alimentare ale găgăuzilor în acea perioadă aveau un caracter fragmentar. De regulă, autorii indicau simplitatea hranei coloniștilor veniți de peste Dunăre, nominalizau câteva produse și bucate (mămăliga, mielul sacrificat pregătit cu crupe de grâu, amestecul din ierburi uscate). Trebuie de subliniat faptul, că până în primul deceniu al secolului XX cercetătorii nu deosebeau găgăuzii de bulgari, de aceea materialele respective necesită o abordare critică și un șir de date, pe care le conțin aceste izvoare, urmează a fi atribuite și populației găgăuze (Защук 1862; Вигель 1892).

Din anul 1900 până în 1904 în revista „Revista Etnografică” sunt publicate studiile etnografice ale membrului Societății Geografice Ruse V. Moșkov cu titlul „Găgăuzii din județul Bender”. Pentru prima dată în știința etnografică apare o lucrare, elaborată pe baza unui bogat și vast material de teren despre cultura tradițională cotidiană a găgăuzilor, selectat în satele din zona de sud a Basarabiei. Autorul atrage atenție și alimentației tradiționale a găgăuzilor: descrie procedeele de prelucrare și păstrare a produselor, principiile de preparare a produselor din făină și a unor bucate (Мошков 1902 № 4: 3-38). În compartimentele corespunzătoare obiceiurilor calendaristice și familiale ale găgăuzilor, V. Moșkov enumeră felurile de mâncare tradițională, indică semnificația lor simbolică și descrie acțiunile de oficiere a anumitor ritualuri (Мошков 1900 № 1; Мошков 1902 № 3). Aceste studii etnografice în prezent servesc drept carte de căpătâi pentru fiecare etnograf, iar V. Moșkov pe bună dreptate este considerat fondatorul domeniului științific, care la sfârșitul secolului XX a fost numit găgăuzologie.

În perioada interbelică văd lumina tiparului un șir de schițe ale protoiereului de origine găgăuză M. Ceachir, care conțin informații lapidare despre mâncarea de ritual a găgăuzilor (spre exemplu, menționarea bucatelor de miel sacrificat, pregătit pentru

hramul bisericii, gag. *Klisă Kurbant*) (Ceachir 1934: 5-8).

Din a doua jumătate a secolului XX începe studierea specializată a istoriei și culturii tradiționale cotidiene a găgăuzilor. Monografia istoricului moldovean I. Meșceriuc „Dezvoltarea social-economică a satelor bulgare și găgăuze în Basarabia de Sud în anii 1808–1856” furnizează date referitoare la ramurile gospodăriei coloniștilor transdanubieni (creșterea animalelor, cultivarea cerealelor, a viței de vie, pomicultura și legumicultura), pe care se baza hrana tradițională. Curioasă este mențiunea autorului despre faptul că până la mijlocul secolului al XIX-lea creșterea animalelor reprezenta principala sursă de hrană pentru coloniștii bulgărești din Bugeac. Pe baza acestei afirmații poate fi trasă concluzia că în acea perioadă dieta alimentară a găgăuzilor, ca și a bulgarilor, conținea multe produse din carne și lactate (Мещериук 1971). În calitate de continuare logică a tematicii acestei monografii, a apărut studiul lui S. Novacov consacrat altei perioade cronologice: anii 1856–1918. Autorul menționează câteva feluri de mâncare a găgăuzilor și bulgarilor, indică produsele lor alimentare specifice (Новиков 2004: 371).

În monografia lui S. Curoglo „Ritualurile de familie ale găgăuzilor în secolul al XIX-lea – începutul secolului XX” sunt efectuate unele analize comparative ale alimentației tradiționale și ritualice ale găgăuzilor cu cele ale populației și popoarelor turcice învecinate din Bugeac. Cercetătorul examinează simbolistica bucatelor de ritual și a altor feluri de mâncare, evidențiază diferite tipuri ale pâinii ritualice, indicând că elemente similare sunt specifice mai multor popoare din arealul Balcano-Danubian (Курогло 1980: 32, 99). În aceeași perioadă este publicată monografia elaborată de M. Marunevici „Cultura materială a găgăuzilor în secolele XIX–XX”. Pentru prima dată în găgăuzologie este examinată evoluția alimentației tradiționale a găgăuzilor, sunt evidențiate acele schimbări, care au intervenit în componentele obiceiurilor alimentare în condițiile Bugeacului. Autoarea descrie principiul pregătirii anumitor bucate, evocă în paralel cultura alimentară a popoarelor din arealul Balcano-Carpato-Danubian și a unor comunități etnolingvistice turcice (Маруневич 1988: 170, 174).

De la începutul anilor ‘90 apar publicații separate consacrate bucătăriei găgăuze. În articolul semnat de G. Gaydargi și V. Kotenko „Terminologia culinară găgăuză” este analizată terminologia felurilor de mâncare din bucătăria găgăuzilor din punctul de vedere al nominalizării, motivării semantice, perfectării fonetice și structurii derivate de formare a noțiunilor. Autorii scot în evidență particularitățile specifice ale bucătăriei găgăuze tradiționale și

ale terminologiei acesteia (Kotenko, Gaydarci 1993: 171-176). S. Curoglo și D. Nicoglo cercetează denumirea bucatelor tradiționale găgăuze *manca* (rom. reg. mange). Autorii efectuează o analiză lexico-etnografică comparativă, cooptând date istorice despre relațiile etnoculturale ale populației Peninsulei Balcanice din perioada evului mediu târziu, printre care se numără și strămoșii bulgarilor și găgăuzilor, cu locuitorii factoriilor genoveze și venețiene pe teritoriul Despotatului Dobrogean. Cercetătorii consideră că lexemul *manca* (rom. reg. mange), de origine italiană, a apărut în mediul turcilor, bulgarilor și găgăuzilor drept rezultat anume al acestor contacte interetnice (Курогло, Никогло 2008: 112-114). Lexicul gastronomic găgăuzesc a reprezentat obiectul de studiu în lucrările lui V. Copușciu, care analizează terminologia felurilor de bucate și dezvăluie etimologia denumirilor acestora (Копушы 2016).

Etnograful și istoricul ucrainean A. Șabașov, cercetând în monografia sa originea găgăuzilor, prezintă un șir de informații cu referire la alimentație, care, în opinia lui, pot să confirme apartenența strămoșilor găgăuzilor la cultura nomazilor crescători de vite. Autorul menționează felurile de bucate arhaice, examinează geneza unor componente ale hranei găgăuzilor, caută și găsește paralele și analogii, care arată geneza convergentă a mai multor feluri de mâncare, adică a acelor fenomene, care sunt specifice pentru comunități diferite ca origine, care locuiesc în diverse regiuni geografice ale oikumenei. Astfel, în opinia cercetătorului, *kaurma*-ua găgăuzească (carnea de berbec înăbușită în grăsimea proprie, pregătită ca provizie) nu este altceva decât un produs premergător făinii de carne de oaie/berbec la popoarele din Asia Centrală și la indienii din America de Nord, care de asemenea reprezintă o modalitate de conservare a cărnii cu denumirea de *pemmikan* (Шабашов 2002: 584).

La sfârșitul secolului al XX-lea – începutul secolului XXI, pe tematica culturii tradiționale a găgăuzilor și terminologia acestei culturi sunt susținute câteva teze de doctorat: „Terminologia ritualului calendaristic la bulgari în comparație cu cel al găgăuzilor (după materialele graiurilor bulgar și găgăuz din Basarabia)”, elaborată de E. Soroceanu (Сороцяну 1995), „Hrana tradițională a găgăuzilor în secolul al XIX-lea – începutul secolului XX”, semnată de D. Nicoglo (Никогло 2002b), și „Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului XX, susținută de E. Cvilincova (Квилинкова 2002b). În baza acestor lucrări au fost publicate și monografiile (Квилинкова 2002a; Никогло 2004; Soroceanu 2006; Soroceanu 2015).

În lucrarea publicată de E. Cvilincova „Calendarul popular la găgăuzi” sunt prezentate tipurile tra-

diționale de hrană de ritual la găgăuzi (Квилинкова 2002a). Acest material este utilizat ulterior de autoare în numeroase articole și în monografiile ei, în care drept obiect de studiu sunt tradițiile și ritualurile calendaristice și de familie ale găgăuzilor.

D. Nicoglo în monografia „Sistemul alimentar al găgăuzilor în secolul al XIX-lea – începutul secolului XX” prezintă o clasificare a felurilor de bază a hranei găgăuzilor, se face încercarea de a elucida elementele specifice, sunt examinate particularitățile gastronomiei de ritual, este descrisă masa cotidiană și cea de sărbătoare. Cercetând evoluția unui șir de feluri de mâncare, autoarea dezvăluie cele mai arhaice elemente și tradițiile alimentare mai noi. Concomitent, se propune repartizarea acestor elemente în corespundere cu trei etape de bază ale istoriei etnice a găgăuzilor – pre-balcanic, balcanic și basarabean. Se menționează că cele mai stabile elemente sunt reprezentate prin produse de carne și lactate: *kaurma* (rom. cavarma), *pastırma* (rom. pastramă), *piinir* (rom. brânză), *yuurt* (rom. chișleag), precum și de unele feluri de produse arhaice cerealiere: *çörek* (rom. ciorec), *lokum* (rom. gogoășe), *pazlama* (rom. turtă) (Никогло 2004: 80-82, 158-166, 205-207). Câteva articole elaborate de D. Nicoglo sunt consacrate tipurilor principale de pâine (Никогло 2003: 103-111; Никогло 2010: 37-41) și băuturilor (alcoolice și nealcoolice) în ritualul calendaristic și de familie al găgăuzilor (Никогло 2006: 264-283). În lucrarea „Băuturile tradiționale ale găgăuzilor” sunt examinate procedeele de preparare a băuturilor, se analizează funcțiile lor simbolice în ciclul ritualurilor de familie și calendaristice, și sunt prezentate paremiile și idiomurile în care apar denumirile de băuturi alcoolice, subliniindu-se că asemenea feluri de alimente, cum ar fi laptele acru și compotul din fructe uscate, reprezintă mâncăruri și nu băuturi, deoarece erau mâncate cu lingura, adăugându-li-se pâine fărâmițată (Никогло 2006: 264-283).

Mesele tradiționale și eticheta meselor la găgăuzi sunt cercetate în ciclul ritualului de familie și calendaristic (de nuntă, de înmormântare-pomenire, masa din Ajun de Crăciun, de Paști, de hram, mese în sânul familiei și cu ocazia primirii oaspeților) în baza materialelor de teren colectate. Autoarea redă aranjamentul verbal al etichetei comportamentului la masă, care însoțea fiecare fel de masă. În general masa, ca una dintre componentele sistemului alimentar, este examinată de autoare atât din punct de vedere etnografic (ordinea de aducere/servire a bucatelor, componența/structura bucatelor), cât și din perspectiva culturii socio-normative (ordinea așezării la masă, statul social al participanților, diferențierea socială, de vârstă și gen) (Никогло 2009: 310-329).

Câteva articole ale acestei autoare sunt elaborate în cheia metodologică a analizei comparative. Într-o lucrare se realizează căutarea unor paralele în tradițiile alimentare ale găgăuzilor și bulgarilor (Никогло 2002a: 80-84), în alta se fac comparații vaste (la nivel lexico-etnografic) cu hrana comunităților etnice învecinate, care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova. Articolul conține fapte și dovezi ale diferențelor etnoculturale, în particular, a preluării de către moldoveni de la găgăuzi a denumirii produselor preparate din făină: *gözlemä* (rom. reg. ghiozlo-meli), *kirdä* (rom. reg. chirdele), *lalangı* (rom. reg. nalangîti/malangîti/lalangîtele) și de către găgăuzi a denumirilor românești *raçitura* (rom. reg. răcitură), *zama* (rom. zamă), *janbon* (rom. jambon), *plăcinta* (rom. plăcintă) (Никогло 2014: 16-18). În lucrarea „Tipurile tradiționale de murături la găgăuzi” se face descrierea unor feluri de murături la găgăuzi, a unor credințe, legate de prepararea lor; se realizează analiza comparativă cu tradițiile alimentare a populației Peninsulei Balcanice și cu popoarele învecinate din Basarabia de Sud (Nicoglo 2023: 124).

Pe parcursul ultimelor decenii, deosebit de actual se prezintă cercetările complexe ale culturii tradiționale, realizate sub aspect etnolingvistic. În această direcție (ținând cont de interconexiunea strânsă a limbii și culturii) sunt efectuate toate investigațiile cercetătoarei, E. Soroceanu în domeniul culturii populare a găgăuzilor. Studiul „Pâinea în cultura populară a găgăuzilor” (Сорочяну 2020) este unul foarte meticulos și detaliat, elaborat pe baza unui consistent material de teren. Autoarea analizează din punct de vedere etnolingvistic, cu titlu de pionierat, semantica, simbolismul și noțiunile-denumiri ale pâinii și altor produse din făină. În același timp, semantica culturală a obiectului cercetat și denumirile lui sunt examinate într-o unitate conceptuală. O atenție deosebită se acordă denumirilor produselor de panificație, în care, după opinia autoarei, este reflectată funcția culturală a articolului respectiv, istoria apariției lui, formele de evoluție, dar și limitele de răspândire geografică. Studiul etnolingvistic al pâinii de ritual i-a permis E. Soroceanu să elucideze și să descrie particularitățile conceptuale ale poporului găgăuz la diferite etape ale istoriei lui etnice și să releve legăturile culturale cu alte etnii. În această ordine de idei autoarea subliniază, pe de o parte, realitățile culturale universale, ce au tangențe cu pâinea, iar pe de altă parte – pe cele etnice, corelarea și împletirea lor într-un complex ritual separat. Universalul se manifestă în tradițiile găgăuzilor prin folosirea pâinii și a produselor de panificație în majoritatea absolută a ritualurilor de familie și calendaristice, acestea însoțind omul de la naștere și până la moarte, fiind pre-

zente în toate momentele cruciale ale vieții.

Etnicul, în viziunea autoarei, se manifestă prin specificul practicii de ritual respectată de găgăuzi, în cadrul căreia participă grâul-făina-pâinea și produsele de panificație. Specificul pâinii de ritual la găgăuzi (pentru naștere, nuntă, înmormântare și pomenire), semantica, simbolismul, funcția ei ritualică de sacralitate, la fel ca și formele, denumirile ei locale – toate sunt analizate într-un șir de articole ale autoarei, publicate în limbile rusă, română și turcă în reviste științifice ori culegeri de articole din Republica Moldova, Federația Rusă, Kazahstan și Turcia (vezi: Bibliografia în monografia E. Soroceanu „Pâinea în cultura populară a găgăuzilor”, 2020). În aceste articole autoarea examinează semnificația simbolică a pâinii în toate etapele vieții omului – de la naștere până la moarte. În dependență de orientarea funcțională a ritualului, pâinea și produsele coapte din făină în ritualul nașterii pot fi simbol al destinului (personal sau colectiv), sorții, începutului căii de viață, sănătății, pavezei, căsătoriei, bogăției etc.

Pâinea de nuntă (în formă de boabe de grâu, aluat, pâine coaptă, produse de panificație îndulcite) simbolizează căsătoria, comuniunea mirelui și a miresei (frământarea aluatului metaforic transmite procesul cuplării), trecerea tinerilor de la un statut social la altul, înrudirea a două familii (o bucată de aluat pregătit în casa mirelui se adăuga în aluatul frământat în casa miresei, schimbul de produse de panificație), nașterea urmașilor, bunăstarea familiei, înmulțirea bogăției, rodnicia etc. În ritualul de înmormântare și pomenire, pâinea (coliva, pâinițele de pomană și colacii) reprezintă simbolul „vieții și a morții”, veșniciei înnoiri, speranței într-o nouă viață cu bunăstare, unitatea neamului, continuitatea lui. Turtele *can pitası* („pâinea pentru sufletul celui răposat”), coapte îndată după moartea omului, reprezintă concomitent simbolul *sufletului* decedatului, al *destinului* lui (o parte pleacă cu el, altă parte se împarte între cei vii), *vieții veșnice* (pâinea se stropește cu vin), legăturii lumii celor vii cu cea a celor morți (turtele se mănâncă de cei care participă la înmormântare – așa-numita împărțășanie cu „moartea rodnică”).

O atenție deosebită în articolele sale E. Soroceanu acordă denumirii produselor de panificație, principiilor de nominalizare, problemelor originii și arealului de răspândire cu scopul delimitării particularităților etnografice și hotarelor dialectale. Astfel, într-un ciclu de articole cu subtitlul „Schite etimologice” se dezvăluie istoria originii denumirilor diverselor produse de panificație: *çörek*, *pita*, *turta*, *pazlama* (Сорочяну 2017: 104-106; Сорочяну 2021a: 362-367), ciorbe cu făină – *bulamaç* (Сорочяну 2018: 94-97), *lokum*, *dizman*, *kirdä* (Сорочяну

2019: 77-81), colaci de înmormântare și pomenire (Сорочяну 2023a: 245-250), cozonaci cu brișe pascale (Сорочяну 2024: 177-182), pâinea nupțială (Сорочяну 2025). Investigațiile etimologice efectuate de autoare descoperă istoria apariției în limba găgăuză a denumirilor de produse de panificație, istoria evoluției și semnificației termenului, orientarea lui polisemantică și funcțională. Astfel, analiza etimologică a lexemului *pazlama* indică apropierea lui cu lexemul turcic și bulgar *bazlama*, care duce spre rădăcina *bazi* ce ar însemna „o cantitate de aluat pentru o pâine”, având aceeași rădăcină cu termenul *μάζα* din greaca veche – „aluat”, „lipie, pâine de orz”. La rândul său, grecescul *μάζα* reprezintă un împrumut vechi evreiesc: *maṭa* מַטָּה (literalmente: stors, lipsit de umiditate) – turte din aluat nedospit.

După cum reiese din datele dicționarilor etimologice și din faptul că lipiile cu denumirea *pazlama* și variantele lor sunt cunoscute doar în Balcani, autoarea ajunge la concluzia că găgăuzii au cunoscut acest fel de pâine anume în Balcani și că provine de la o formă mai veche de azimă-turtă coaptă pe tigaie, iar lipia din aluat dospit a apărut mai târziu. Elementele universale și etnice în folosirea ritualică de către găgăuzi a pâinii și sării sunt analizate în articolul E. Soroceanu „Pâinea-sarea în cultura tradițională a găgăuzilor” (Сорочяну 2023b: 250-256). În paralel cu funcția de ritual a „pâinii-sării” autoarea cercetează și gradul de răspândire la găgăuzi a termenului de „drept al sării”/„înțelegerii sării”, specificului tălmăcirii lui semiotice, ceea ce permite evidențierea în cultura găgăuzilor a interferențelor tradițiilor diferitor culturi.

În articolul „Paralele etnoculturale în denumirile produselor de panificație la găgăuzi și popoarele învecinate” autoarea, analizând materialele etnografice, ajunge la concluzia că sistemul tradițional găgăuz al articolelor făinoase și de panificație s-a constituit pe baza elementelor arhaice turcice, suprapuse ulterior de împrumuturi balcanice și sud-basarabene. Se menționează că unele tipuri de produse de panificație, care inițial aparțineau tradițiilor arabo-persane și vechi evreiești, au fost răspândite la popoarele balcanice, inclusiv și la strămoșii găgăuzilor, prin intermediul turcilor și bulgarilor (Сорочяну 2021c: 11-15).

În anumite lucrări este cercetată influența tradițiilor românești și slave (bulgare, ruse și ucrainene) asupra evoluției coacerii produselor de panificație. De la moldoveni găgăuzii au împrumutat noi feluri de pâine și mâncăruri, în care se adăuga făină de porumb (Сорочяну 2021c: 11-15). Lexemele bulgărești au fost împrumutate încă din Balcani, ele nu sunt atât de numeroase, însă ele denumesc pâinea de ritual, semantica și simbolica cărora dezvăluie fundamentele

conceptuale ale găgăuzilor. Împrumuturile rusești și ucrainene sunt ne semnificative și sunt din perioada sovietică, în cea mai mare parte. Pentru prima dată autoarea examinează semantica și simbolica pâinii în poveștile găgăuze, acolo unde pâinea reprezintă binele și bunăstarea, belșugul și bogăția. Pornind la drum, găgăuzii întotdeauna coceau pâine pentru noroc, fericire și apărare. În basme eroul o roagă pe mama lui (ori pe soră sau soție) să coacă pâine, care era necesară nu numai pentru potolirea foamei, dar și în calitate de amuletă apotropaică, în pâine găsindu-se puterea, tăria și forța eroului: „Îți pun, fiule, pâine, sare și apă. În ele este viață!” (Сорочяну 2021b: 145-153).

Tradițiile alimentare ale găgăuzilor din Bulgaria sunt cercetate și în lucrările etnologilor bulgari. În monografia lui V. Marinov, consacrată culturii materiale a găgăuzilor, este descrisă coacerea pâinii, metodele de prelucrare și păstrare a produselor, pregătirea diferitor bucate, se atrage atenție băuturilor tradiționale, se fac comparații cu tradițiile bulgarilor, turcilor, tătarilor (Маринов 1956: 284-302).

Un interesant material factologic referitor la alimentația găgăuzilor din Bulgaria este inclus în culegerea de articole „Găgăuzii din Bulgaria. Notițe de teren” (Средкова 2007: 56-95). Etnografa Sonea Sredkova a prezentat o vastă cercetare a tradițiilor alimentare ale găgăuzilor pe baza unor materiale de teren, colectate în localitățile găgăuze din Bulgaria. În articol este realizată o descriere detaliată a hranei cotidiene și rituale. Analizând terminologia alimentară, autoarea subliniază că bilingvismul găgăuzo-bulgar a determinat existența unei cantități mari de variante în denumirea produselor și a bucatelor (Средкова 2007: 94-95).

Astfel, literatura științifică consacrată tradițiilor alimentare ale găgăuzilor este reprezentată printr-un spectru larg de cercetări – de la materiale statistice, note separate sau schițe cu date fragmentare despre hrană, schițe descriptive cu elucidarea amănunțită a bucatelor de fiecare zi și rituale și materiale comparative până la studii și monografii consacrate nemijlocit tradițiilor alimentare ale găgăuzilor. Studiile analizate poartă, de regulă, un caracter interdisciplinar și complex. În acest aspect lucrările, menționate mai sus, sunt elaborate în tradițiile clasice ale etnologiei, cu analiza hranei cotidiene și rituale, cu dezvăluirea funcțiilor meselor tradiționale, evoluției tradițiilor alimentare. Pe de altă parte, cercetările, efectuate din perspectivă etnolingvistică, determină semnificația rituală a pâinii și a produselor de panificație sau făinoase, dezvăluie semantica și symbolismul denumirilor acestora, ceea ce permite relevarea particularităților tabloului conceptual lingvistic al găgăuzilor.

Notă

*Acest articol a fost elaborat în cadrul programului „Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene” / 170101.

Referințe bibliografice

- Ceachir M. Obiceiurile găgăuzilor la nunți. In: *Viața Basarabiei*, nr. 3-4, 1936, 41-44.
- Ceachir M. Obiceiurile religioase ale găgăuzilor. In: *Viața Basarabiei*, nr. 6, 1934, 4-8.
- Kotenko V., Gaydarci G. Gagauz Asciliginin terimleri. In: *Dördüncü milletlerarası Yemek Kongresi Bildiriler kitabı, Türkiye*, 3-6 Eylül, 1992. Konya: Kültür ve turizm vakfı yayını, 1993, 171-176.
- Nicoglo D. Tipurile tradiționale de murături la găgăuzi. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. XXXIII, 2023, 124-129.
- Soroceanu E. Ritualurile calendaristice ale găgăuzilor: studiu etnolingvistic = Gagauzların kalendar adetleri: etnolingvistika araştırması. Trad. în rom. Gh. Ghețu. Chișinău: Gunivas, 2015.
- Soroceanu E. Gagauzların kalendar adetleri (etnolingvistik araştırması) = Гагаузская календарная обрядность (этнолингвистическое исследование). Chișinău: Gunivas, 2006.
- Вигель Ф. Ф. Замечания на нынешнее состояние Бессарабии: писано в октябре 1823 года. Москва: Университетская типография, 1892. / Vigel' F. F. Zamechaniya na nyneshnee sostoyanie Bessarabii: pisano v oktyabre 1823 goda. Moskva: Universitetskaya tipografiya, 1892.
- Зашук А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. Ч. 1. СПб.: Типография Э. Веймара, 1862. / Zashchuk A. Materialy dlya geografii i statistiki Rossii, sobrannyye oficerami General'nogo shtaba. Bessarabskaya oblast'. Ch. 1. SPb.: Tipografiya E. Vejmar, 1862.
- Квилинкова Е. Н. Гагаузский народный календарь. Кишинев: Pontos, 2002. / Kvilinkova E. N. Gagauzskii narodnyi kalendar'. Kishinev: Pontos, 2002a.
- Квилинкова Е. Н. Календарная обрядность гагаузов в конце XIX – начале XX вв. Автореф. дисс. ... канд. истор. наук. Москва, 2002b. / Kvilinkova E. N. Kalendarnaia obriadnost' gagauzov v kontse XIX – nachale XX vv. Avtoref. diss. ... kand. istor. nauk. Moskva, 2002b.
- Копушу В. Гастрономическая лексика в гагаузском языке. Названия традиционных блюд. Комрат: Б. и., 2016. / Kopushchu V. Gastronomicheskaya leksika v gagauzskom iazyke. Nazvaniia traditsionnykh blud. Komrat: B. i., 2016.
- Курогло С. С. Семейная обрядность гагаузов в XIX – начале XX в. Кишинев: Штиинца, 1980. / Kuroglo S. S. Semeinaia obriadnost' gagauzov v XIX – nachale XX v. Kishinev: Shtiintsa, 1980.
- Курогло С. С., Никогло Д. Традиционное гагаузское блюдо «манса»: этнокультурные параллели и эксклюзивы. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. IV, 2008, 112-114. / Kuroglo S. S., Nikoglo D. Traditsionnoe gagauzskoe bliudo “manca”: etnokul'turnye paralleli i ekskliuzivy. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. IV, 2008, 112-114.
- Маринов В. Принос към изучаването на бита и културата на турците и гагаузите в Северо-Източна България. София: БАН, 1956. / Marinov V. Prinos k'm izuchavaneto na bita i kulturata na turtsite i gagauzite v Severo-Iztochna B'lgariia. Sofiia: BAN, 1956.
- Маруневич М. В. Материальная культура гагаузов (XIX – начало XX в.). Кишинев: Штиинца, 1988. / Marunevich M. V. 1988. Material'naya kul'tura gagauzov (XIX – nachalo XX v.). Kishinev: Shtiintsa, 1988.
- Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Народный календарь. In: *Этнографическое обозрение*, № 3, 1902, 29-66. / Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Narodnyi kalendar'. In: *Etnograficheskoe obozrenie*, № 3, 1902, 29-66.
- Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Пища. In: *Этнографическое обозрение*, № 4, 1902, 2-38. / Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Pishcha. In: *Etnograficheskoe obozrenie*, № 4, 1902, 2-38.
- Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Родины и крестины. In: *Этнографическое обозрение*, кн. XLIV, № 1, 1900, 17-34. / Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Rodiny i krestiny. In: *Etnograficheskoe obozrenie*, kn. XLIV, № 1, 1900 17-34.
- Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Свадьба. In: *Этнографическое обозрение*, кн. XLIV, № 1, 1900, 98-160. / Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Svad'ba. In: *Etnograficheskoe obozrenie*, kn. XLIV, № 1, 1900, 98-160.
- Мошков В. А. Гагаузы Бендерского уезда. Смерть, представления о загробной жизни и похоронные обычаи. In: *Этнографическое обозрение*, 1902, № 3, 1902, 1-25. / Moshkov V. A. Gagauzy Benderskogo uезда. Smert', predstavleniia o zagrobnoi zhizni i pokhoronnye obychai. In: *Etnograficheskoe obozrenie*, № 3, 1902, 1-25.
- Мошков В. А. Наречия бессарабских гагаузов. In: *Образцы народной литературы тюркских племен. Изд. акад. В. В. Радловым. Т. X, 1904. / Moshkov V. A. Narechiia bessarabskikh gagauzov. In: Obraztsy narodnoi literatury tiurkskikh plemen. Izd. akad. V. V. Radlovym. T. X, 1904.*
- Никогло Д. Архаичный лексико-этнографический пласт в традициях питания гагаузов. In: *Ежегодник Института межэтнических исследований. Кишинэу: Institutul de Cercetări interetnice*, vol. II, 2001, 89-92. / Nikoglo D. Arkhaichnyi leksiko-etnograficheskii plast v traditsiyakh pitaniia gagauzov. In: *Ezhegodnik Instituta mezhétnicheskikh issledovaniia. Kishineu: Institutul de Cercetări interetnice*, vol. II, 2001, 89-92.
- Никогло Д. Границы общего и особенного в системе питания гагаузов. In: *Ежегодник Института межэтнических исследований. Т. III. Chișinău: Tipografia AȘM, 2002a, 80-84. / Nikoglo D. Granicy obshchego i osobennogo v sisteme pitaniya gagauzov. In: Ezhegodnik*

Instituta mezhethnicheskikh issledovanij. T. III. Chisinau: Tipografia ASM, 2002a, 80-84.

Никогло Д. Е. Основные виды хлеба в календарной обрядности гагаузов. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. II, 2010, 37-41. / Nikoglo D. E. Osnovnye vidy khleba v kalendarnoi obriadnosti gagauzov. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. II, 2010, 37-41.

Никогло Д. Система питания гагаузов в XIX – начале XX в. Кишинэу: Tipografia „Elena V. I.”, 2004. / Nikoglo D. Sistema pitaniya gagauzov v XIX – nachale XX v. Kishineu: Tipografia „Elena V. I.”, 2004.

Никогло Д. Е. Традиционная пища гагаузов XIX – начала XX в. Автореф. дисс. ... канд. истор. наук. Москва: Б.и., 2002b. / Nikoglo D. E. Traditsionnaia pishcha gagauzov XIX – nachala XX v. Avtoref. diss. ... kand. istor. nauk. Moskva, 2002b.

Никогло Д. Е. Традиционные напитки гагаузов. In: *Курсом изменяющейся Молдовы (Материалы первого Российско-Молдавского симпозиума «Трансформационные процессы в Республике Молдова. Постсоветский период», посвященного 40-летию этносоциологических исследований. Комрат, 25-26 сентября 2006).* Москва: Старый сад, 2006, 284-301. / Nikoglo D. E. Traditsionnye napitki gagauzov. In: *Kursom izmeniaiushcheisia Moldovy (Materialy pervogo Rossiisko-Moldavskogo simpoziuma «Transformatsionnye protsessy v Respublike Moldova. Postsovetskii period», posviashchennogo 40-letiiu étnosotsiologicheskikh issledovaniï. Komrat, 25-26 sentiabria 2006).* Moskva: Staryi sad, 2006, 284-301.

Никогло Д. Е. Традиционные трапезы и застольный этикет у гагаузов. In: *Курсом развивающейся Молдовы. Материалы III Российско-Молдавского симпозиума «Традиции и инновации в соционормативной культуре молдаван и гагаузов». Том 5. Комрат, 2008. Москва: Старый сад, 2009, 310-330. / Nikoglo D. E. Traditsionnye trapezy i zastol'nyi étiyet u gagauzov. In: *Kursom razvivaiushcheisia Moldovy. Materialy III Rossiisko-Moldavskogo simpoziuma «Traditsii i innovatsii v sotsionormativnoi kul'ture moldavan i gagauzov». Tom 5. Komrat, 2008. Moskva: Staryi sad, 2009, 310-330.**

Никогло Д. Хлеб в цикле семейной обрядности гагаузов. In: *Ежегодник Института межнациональных исследований. Кишинэу: Institutul de Cercetări interetnice*, vol. IV, 2003, 103-111. / Nikoglo D. Khleb v tsikle semeinoi obriadnosti gagauzov. In: *Ezhegodnik Instituta mezhnatsionalnykh issledovaniï. Kishineu: Institutul de Cercetari interetnice*, vol. IV, 2003, 103-111.

Никогло Д. Этнокультурные взаимовлияния в традициях питания населения Юга Молдовы (лексико-этнографические реалии). In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. XVI, 2014, 13-20. / Nikoglo D. Etnokul'turnye vzaimovliianiia v traditsiiakh pitaniia naseleniia Iuga Moldovy (leksiko-etnograficheskie realii). In: *Revista de Etnologie si Culturologie*, vol. XVI, 2014, 13-20.

Новаков С. Социально-экономическое развитие болгарских и гагаузских сел Южной Бессарабии (1857–1918). Кишинев: Tipografia Centrală, 2004. / Novakov S. Social'no-ekonomicheskoe razvitie bolgarskikh i

gagauzskikh sel Yuzhnoj Bessarabii (1857–1918). Kishinev: Tipografia Centrala, 2004.

Сорочану Е. С. Гагаузская похлебка «буламач»: этимологические заметки. In: *Международная научно-практическая конференция «Наука, образование, культура», посвященная 27-й годовщине Комратского государственного университета. Сборник статей. Т. 2. Комрат: КГУ, 2018, 94-97. / Sorochianu E. S. Gagauzskaiia pokhleбка «bulamach»: etimologicheskie zametki. In: *Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia «Nauka, obrazovanie, kul'tura», posviashchennaya 27-y godovshchine Komratskogo gosudarstvennogo universiteta. Sbornik statey. T. 2. Komrat: KGU, 2018, 94-97.**

Сорочану Е. С. Названия лепешек в гагаузских диалектах: этимологические заметки. In: *Наука, Образование, Культура. Международная научно-практическая конференция, посвященная 30-ой годовщине Комратского государственного университета. Сборник статей. Т. 2. Комрат: КГУ, 2021a, 362-367. / Sorochianu E. S. Nazvaniia lepeshek v gagauzskikh dialektakh: etimologicheskie zametki. In: *Nauka, Obrazovanie, Kul'tura. Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia, posviashchennaia 30-oy godovshchine Komratskogo gosudarstvennogo universiteta. Sbornik statey. T. 2. Komrat: KGU, 2021a, 362-367.**

Сорочану Е. С. Названия пасхальных изделий в диалектах гагаузского языка: этимологические заметки. In: *Наука, Образование, Культура. Международная научно-практическая конференция, посвященная 33-ой годовщине Комратского государственного университета. Сборник статей. Т. 3. Комрат: Б.и., 2024, 177-182. / Sorochianu E. Nazvaniia pokhoronno-pominal'nykh kalachey v gagauzskom iazyke: etimologicheskie zametki. In: *Nauka, Obrazovanie, Kul'tura. Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia, posviashchennaia 32-oy godovshchine Komratskogo gosudarstvennogo universiteta. Sbornik statey. T. 3. Komrat: B. i., 2024, 177-182.**

Сорочану Е. Названия похоронно-поминальных калачей в гагаузском языке: этимологические заметки. In: *Наука, Образование, Культура. Международная научно-практическая конференция, посвященная 32-ой годовщине Комратского государственного университета. Сборник статей. Т. 3. Комрат: Б. и., 2023a, 245-250. / Sorochianu E. Nazvaniia pokhoronno-pominal'nykh kalachey v gagauzskom iazyke: etimologicheskie zametki. In: *Nauka, Obrazovanie, Kul'tura. Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaiia konferentsiia, posviashchennaia 32-oy godovshchine Komratskogo gosudarstvennogo universiteta. Sbornik statey. T. 3. Komrat: B. i., 2023a, 245-250.**

Сорочану Е. Семантика и символика хлеба в гагаузских сказках. In: *Culegeri științifice de materiale de Conferința științifică cu participare internațională „Unitatea destinului istoric” dedicată 80 de ani de la nașterea lui Ștefan Curoglo – cercetător, poet și patriot”. Comrat-Chisinau: Б.и., 2021b, 145-153. / Sorochianu E. Semantika i simbolika khleba v gagauzskikh skazkakh. In: *Culegeri ști-**

ințifice de materiale de Conferință științifică cu participare internațională „Unitatea destinelor istorice” dedicată 80 de ani de la nașterea lui Stepan Curoglo – cercetător, poet și patriot”. Comrat-Chișinău: B.i., 2021b, 145-153.

Сорочяну Е. С. Терминология болгарской календарной обрядности в сравнении с гагаузской (на материале болгарских и гагаузских говоров Бессарабии). Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. к.ф.н., Москва: Б. и., 1995. / Sorochianu E. S. Terminologiya bolgarskoj kalendarnoj obryadnosti v sravnenii s gagauzskoj (na materiale bolgarskih i gagauzskih govorov Bessarabii). Avtoref. diss. na soisk. uch. step. k.f.n., Москва: Б. и., 1995.

Сорочяну Е. С. Традиционная гагаузская лепешка pazlama: этимологические заметки. In: Материалы международной научно-практической конференции «Наука, образование, культура», посвященной 26-й годовщине Комратского государственного университета. Сборник тезисов. Т. II. Комрат: КГУ, 2017, 104-106. / Sorochianu E. S. Traditsionnaia gagauzskaaia lepeška pazlama: etimologicheskie zametki. In: Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Nauka, obrazovanie, kul'tura», posviashchennoy 26-y godovshchine Komratskogo gosudarstvennogo universiteta. Sbornik tezisov. T. II. Komrat: KGU, 2017, 104-106.

Сорочяну Е. С. Традиционные гагаузские мучные изделия lokum, dizman, kirdä: этимологические заметки. In: Наука, Образование, Культура. Международная научно-практическая конференция, посвященная 28-ой годовщине Комратского государственного университета. Сборник статей. Комрат: КГУ, 2019, 77-81. / Sorochianu E. S. Traditsionnye gagauzskie muchnye izdeliia lokum, dizman, kirdä: etimologicheskie zametki. In: Nauka, Obrazovanie, Kul'tura. Mezhdunarodnaia nauchno-prakticheskaya konferentsiia, posviashchennaia 28-oy godovshchine Komratskogo gosudarstvennogo universiteta. Sbornik statey. Komrat: KGU, 2019, 77-81.

Сорочяну Е. Хлеб в народной культуре гагаузов. Кишинев: Lexon-Prim, 2020. / Sorochianu E. Hleb v narodnoj kul'ture gagauzov. Kishinev: Lexon-Prim, 2020.

Сорочяну Е. Хлеб-соль в традиционной культуре гагаузов. In: Simpozionul Internațional de Etnologie: Tradiții și Procese Etnice. Ediția a IV-a, 31 martie 2022. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2023b, 250-256. / Sorochianu E. Hleb-sol' v traditsionnoi kul'ture gagauzov. In: Simpozionul Internațional de Etnologie: Tradiții și Procese Etnice. Ediția a IV-a, 31 martie 2022. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2023b, 250-256.

Сорочяну Е. Этнокультурные параллели в названиях хлебных изделий у гагаузов и соседних народов. In: Сборник материалов XXIV Международной науч-

но-методической онлайн конференции Ахановские чтения «Устойчивое развитие: язык, межкультурная коммуникация и цифровые технологии», посвященной 30-летию Независимости Республики Казахстан, 28 мая 2021 г. Алматы: Қазақ университеті, 2021с, 11-15. / Sorochianu E. Etnokul'turnye paralleli v nazvaniia-kh khlebnykh izdeliy u gagauzov i sosednikh narodov. In: Sbornik materialov XXIV Mezhdunarodnoy nauchno-metodicheskoy onlayn konferentsii Akhanovskie Chteniia «Ustoychivoe razvitie: iazyk, mezhkul'turnaia komunikatsiia i tsifrovyte tekhnologii», posviashchennoy 30-letiiu Nezavisimosti Respubliki Kazakhstan, 28 maia 2021 g. Almaty: Қазақ universiteti, 2021с, 11-15.

Средкова С. Храна и хранене. Делнична и празнична трапеза. In: Гагаузите в България. Записки от терена. София: Исторически музей Каварна, Етнографски институт с музей към Българска академия на науките, 2007, 55-95. / Sredkova S. Khrana i khranene. Delnichna i praznichna trapeza. In: Gagauzite v B'lgarriia. Zapiski ot terena. Sofia: Istoricheski muzei Kavarna, Etnografski institut s muzei k'm B'lgarska akademiia na naukite, 2007, 55-95.

Шабашов А. В. Гагаузы: система терминов родства и происхождение народа. Одесса: Астропринт, 2002. / Shabashov A. V. Gagauzy: sistema terminov rodstva i proiskhozhdenie naroda. Odessa: Astroprint, 2002.

Evdochia Soroceanu (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în filologie, conferențiar, Institutul Patrimoniului Cultural.

Евдокия Сорочяну (Кишинев, Республика Молдова). Доктор филологии, конференциар, Институт культурного наследия.

Evdokia Sorochanu (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in Philology, Associate Professor, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: sevdokia@mail.ru

ORCID: 0000-0003-0902-6664

Diana Nicoglo (Chișinău, Republica Moldova). Doctor în istorie, conferențiar, Institutul Patrimoniului Cultural.

Диана Никогло (Кишинев, Республика Молдова). Доктор истории, конференциар, Институт культурного наследия.

Diana Nicoglo (Chisinau, Republic of Moldova). PhD in History, Associate Professor, Institute of Cultural Heritage.

E-mail: diananicoglo@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0248-8703